

se va asseure», *Contarelles*₁, p. 83; «--- amb una *xicotina* que't fassa ---», *Cont.* És passà, doncs, de la idea de 'ball festiu, gatzara' a la de *fer xicotà* 'bona acollida' i a *fer xicotines* 'fer festes, manyagues'.

Sobre la història del mot castellà i portuguès i sobre el seu origen dóna àmplia explicació el *DCEC/DECH*; i ara no ens hi cal afegir res, si no és el judici que dono a dalt sobre la relació en què hi està el mot *balear*; no oblidem la història dels mots folklòrics i coreogràfics *COPEO*, *MATEIXA*, *FANDANGO*, *sabaietes*, *castanyetes* (ací III, 625a26), en què tan sovint s'ha exagerat o simplement fantasiejat l'aportació castellana a la coreografia i festeig etnogràfic a Mallorca i les Illes; amb desconeixement de la part de fons comú que hi tingué la tradició morisca i mossàrab insular; també ací és segur que hi ha alguna part de fons insular, i en part aportació continental castellana: en mesures, però, imprecisables.

La *xacona* ball es va conèixer també en el Princ., en el temps de la moda internacional de la *chacona* cast. (Ss. XVII-XVIII): «que va pels hostals, ballant la *xacona*», *Romllo*. (MilàF, 278); *Lab*.

XACRA, 'mal crònic, de mal guarir', amb variants antigues *xaca* i (*ei*)*xàquia*, id. i 'planys de busca-raons': de l'àr. vg. *šākā* 'queixa, mal físic, malaltia', derivat de l'arrel *šākā* 'queixar-se', 'querellar-se', d'on provenen també el cast. *achaque* 'xacra', i d'altra banda *achacar* 'acusar', 'calumniar', i el port. *achaque* 'xacra', antiq. 'acusació, pretext'; la *r* moderna del català es deguda a la contaminació d'un altre mot (*lacrà* o *nafra*, de sentits semblants); també el mall. *xètiga* 'xacra' és el mateix mot que *xàquia*, amb una palatalització fonètica (ajudant-hi potser la influència de *ètic*, *-ica*, 'consumit, malaltís'). □ 1.ª doc.: *exaquia*, 1307; *xàquia*, fi S. XIV; *chakiós*, 1460; *xacra*, 1805, *Belv*.

«Deya que'l rey d'Aragon demanava al rey de Granada molts diners --- ell esperava que li mogué *exaquia* --- que d'ell volia que mogué ---, e que los enviaria a València ab les puntes de les atzagayes», en doc. de 1307 de la cancelleria reial (*BABL* III, 360). En aquesta i les altres cites en *-ia* no hi he posat accent gràfic, si bé ni hi ha gaire motiu per dubtar que fos (*e*)*xàquia*.

«Com lo càrrec de l'official se haja portat ab los emoluments, e no ls vullats haver d'aquells qui deurién; ço és, aquels qui erren de certa sciència o malícia, cové que ls hajats dels qui no devets; ço és: de les persones simples errants per ignorància o per qualque cas fortuït, hoc e a vegades sens errar; mas a qualque *xàquia* o ocasió són calumpniades, e destrets, almenys, de avinença; e los malvats van a regna solta», Eiximenis (*Do. Comp.*, *NCL.*, 90, el P. Norbert tot posant-hi *xàquia*, ens informa que l'altre ms., C, porta qualque *xaque*).

En una carta personal de l'a. 1403, des del castell de Xèrica, deia el rei Martí, a un home seu de confiança (Fr. de Casasaia): «Nós --- scrivim a nostre --- fill lo rey de Sicília, pregant --- que de continent nos trameta los bastarts, --- que ls liure a vós ---; tenits

manera que les mares no n sintonen res tro fins que la cosa sia feyta; car --- si elles ho sentien que daça los ne deguessen passar, posarien qualque *xaquia* de malaltia o d'altre cosa necessari ---»; i diu que ha escrit el mateix al Prior de Plaça Armerina, *AIEC* v, 527.44. La idea central, en tots tres textos és, doncs, pretext d'acusació o de queixa.

També hi ha un cas antic sense la *-i-*: «après se trobà una *xacha* per dir a mon pare que els no les havien vistes» mall., 1559 (*BSAL* IV, 221). Aquí és més simplement 'pretext'; mentre que, en els tres casos amb *-ia*, si bé hi ha també la idea d'acusació, és alhora amb una mescla, expressa o insinuada, de la de pretext injust o fals.

Així encara més en l'exemple de l'adj. derivat *xaquios* en JRoig, on el sentit ha de trobar-se entre 'calumniós' i 'busca-raons' (més aviat que 'intrigant', 'impertinent'): «Ella tenia / un sols fill / car --- hom famení / fet d'alfaní --- / quant lo véu moure / inútilment / --- e gentilment / yo avançar-me ---, / pensà matar-me / la *chacquiosa* / fembra, envejosa, / mesclant paraules, / rondalles, faules, / ab ficció; / a tracció, / yo ja dormint, / son fill venint, / per son consell, / ab lo coltell / perquè m matàs --- / moguí m un poc / --- / e no m tocà; / puys no m matà / --- / fort mal mesclà m, / e posà clam / de gran error / ab mon senyor: / molt bravamet, / ab sagrament, / ella adverava / lo que m posava: / mas l'hom prudent, / véu clarament / que era falsia», JRoig (*Spill*, 1023).

Amb glossa errada de Chabàs; altrament, però, és veritat que avui els valencians l'usen, com diu Chabàs amb el sentit de 'xachoso, el que tiene achagues'; i J. G. M. ho confirma, amb la pronúncia *čakiós* i els exs. «un vell *xaquios*», «unes cames *xaquioses*» (1955).¹

Aquesta forma en *-ia* (de la qual dono algunes cites cast. i arag. en *DECH* I, 48b50-54), ja apareix en un doc. arag. de 1131: «non sit ibi altera *achaquia* neque referta in jura» (Calatayud, *DECH* IV, 902a25), doncs 'retret i acusació violentes entre uns que es juramenten'; i *achaquia* «pretexto», *Vidal Mayor* (mj. S. XIII), 4-13.38, 15.2, «acusación» 5-16.16, 9-12.18, *achaquioso* = *calumpnios*, 2-11.6, «que fácilmente causa quejas y querellas, embarazoso» 4-13.36. Deu restar-ne en els Pirineus alguna cosa, almenys el derivat *chakiuento*, a Bielsa: després d'una malaltia qualificaven una persona de «muy *čakięnta*» (1965).

En lexicografia la tradició parteix de Nebrixa, que en el seu *Dict. Hisp. Lat.*, de c. 1495, posà «*achaque*: causa, causatio, occasio» i «*achacoso*: causarius, causabundus» (a-vii-v^o-1); copiat pel nostre Busa-N. (1507) substituïnt els cast. *achaque*, *achacoso*, per *xaquia*, *xaquios*, i amb les mateixes definicions llatines; el verb del Nebrixa, *achacar*, el canvià Busa en *xaquies*, *sercar* ~,² conservant la definició «causari, ocasionem quaerere»; després ja no fins al *DTo.* de 1670, amb canvis de poc valor («*xaquies*, *atxaquies* o *escuses*: causa ---; cercar *atxaques* o *escuses* ---»), si bé al costat del *xaquios* de Busa-N. hi afegeix *xaquios*, amb remissió a *malaltís*, i també *xacós* id. El mall. *DFgra.*,